

Araştırma Makalesi / Research Article

BURSA HANLARININ GÜNCEL KULLANIM PRATİKLERİ VE ZİYARETÇİ GÖRÜŞLERİNİN KÜLTÜREL MİRASIN YAŞATILMASI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ*

Sercan EKLEMEZLER^{1*}
Selda ADİLOĞLU²

Öz

Kültürel miras mekânları ve daha özde tarihî alanlar, bir kentin kimliği, bilinirliği, turizm potansiyeli ve kent ekonomisi açısından önem taşırlar. Bununla birlikte söz konusu alanlar, bazen o yerin sakinleri bazense turistler için bir odak noktası ya da gelip geçilen bir mekân olabilmektedirler. Bu çalışma, bir kültürel miras mekânı olan Bursa Hanlar Bölgesi'ndeki hanların korunması ve yaşatılması için verilecek kararlara katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak hanların ziyaretçi profili, kullanım pratikleri ve bilinirliği ile ziyaretçilerin mekân kullanımına dair görüş, tutum ve önerileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırma mekânı olarak Koza Han, Piriç Han ve Fidan Han seçilmiş; seçilen hanların ziyaretçilerinden yüz yirmi katılımcıya anket uygulanmıştır. Anketlerden elde edilen veriler çapraz tablolar, ki-kare, t-testi, tek yön anova ve korelasyon analizleri ile yorumlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre hanların kullanıcı profilleri ve kullanım amaçları birbirinden farklılaşmakla birlikte, daha ziyade ücretli çalışanlar, ev hanımları ve öğrencilerden oluşan kent sakinleri tarafından ziyaret edilmektedirler. Ziyaretçilerin görüşleri, hanları mimarî ve tarihî açıdan yeterince ilgi çekici bulmadıklarını yansıtmaktadır. Ziyaretçilerce Bursa hanlarının miras değerinden ziyade gündelik işlevlere yanıt verebilmesi öncelenmiştir. Hanların gündelik yaşamla süregelen bağı koparılmadan, turistik ve miras potansiyellerinin iyileştirilmesine ihtiyaç duyduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Bursa Hanları, Mekân Kullanımı, Kullanıcı Görüşleri.

THE EVALUATION OF THE CURRENT USAGE PRACTICES AND VISITOR'S OPINIONS OF BURSA KHANS WITH THE CONTEXT OF KEEPING THE CULTURAL HERITAGE ON

Abstract

Cultural heritage sites, particularly historical areas are important in terms of the identity, awareness, tourism potential, and economy of a city. However, these areas can be a focal point for the inhabitants, and tourists or a place to come, and go. This study aims to contribute to decisions about the protection, and survival of the inns in Bursa Khans Area. For this purpose, visitor profile, usage practices, awareness of the inns, and the views, attitudes, suggestions of the visitors regarding were tried to be revealed. Koza Han, Piriç Han, Fidan Han were selected as research sites; a questionnaire was applied to 120 participants from the visitors of them. The data were interpreted with cross tables, chi-square, t-tests, one-way anova, and correlation analysis. According to the results obtained, although the user profiles, and usage purposes of the inns differ from each other, they are generally visited by the city residents consisting of wage earners, housewives, and students. Visitors' views reflect that the inns aren't interesting enough in terms of architecture or history. It was prioritized by the visitors that they could respond to daily functions rather than heritage value. It is thought that the inns need to improve their touristic also heritage potential without breaking the ongoing connection with everyday life.

Keywords: Cultural Heritage, Bursa Khans, Use of Space, User Opinions.

* Bursa Teknik Üniversitesi Fen, Mühendislik ve Sosyal Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 15.11.2019 tarihli ve 69707128-050.99 karar nolu yazılı izin alınmıştır.

¹ Arş. Gör., Bursa Teknik Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-3198-8413

* **Sorumlu yazar** (Corresponding Author): sercan.eklemeszler@btu.edu.tr,

² Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-9725-436X

Başvuru Tarihi (Received): 07.09.2021 **Kabul Tarihi** (Accepted): 20.01.2022

Giriş

Kültürel miras ne yalnız geçmişle ne de yalnız bugünle ilgili bir olgudur. Bilgin (2011, s. 41) Hartog'a referansla kültürel mirasın, grubun geçmişine ve şimdiki zamanına karşı bir borcu olarak görüldüğünden ve evrensel bir koruma bilincinin konusu olduğundan bahseder. Söz konusu anlayışla yüceltilen kültürel miras olgusu, Aydınlanma Çağı'ndan 20. yüzyılın ikinci yarısına değin geleceğe ve ilerlemeye yönelen toplumsal tutumda bir kırılmanın göstergesi olmuştur. Bir toplumun kültürel mirası pek çok ögenin birliğinden meydana gelmektedir. Kökden'e (1996, s. 38) göre, "tarihsel kent dokusu, o toplumun kültür mirasının önemli bir bileşenidir". Koçan (2016) kentlerin tarihî dokusunu, "geçmişteki toplumların sosyo-ekonomik yapısı, yaşam felsefesi ve estetik duyarlılığına ilişkin detayları yansıtan; mekânsal kullanımlarıyla tarihe tanıklık eden ve insanların anılarında yer etmiş alanlar" olarak tanımlar (s.117). Kültürel miras alanları inşa edildiği zamanda kültürel mirasın bir parçası olmayabileceği gibi zamanla bu özelliği kazanabilirler. Pek çok kez yıkılan, yok olan bu alanları, zamanın bir noktasına sabitleyerek korumak mümkün değildir. Miras alanları ayakta kaldıklarında dahi zaman içerisinde yapısal, estetik ve işlevsel değişimler geçirir, farklı kullanımlara sahne olurlar. Buradan hareketle çalışmanın ilk bölümünde, tarihî alanlar ve yapıların birer miras olarak korunması ve yaşatılması arasındaki ilişkide, turistik ve ekonomik potansiyelleri kadar gündelik kullanıma cevap verme gerekliliklerine değinilmektedir. Çalışma, miras alanlarının korunmasının yolunun yaşayan, ziyaret edilen ve gelir getiren mekânlar olmalarından geçtiği görüşüyle temellenmektedir.

Osmanlı Devleti döneminde kent içi hanları ile birlikte konaklama işlevini yitirmiş ticaret hanları da ortaya çıkmıştır (Karaderi-Özsoy, 2017, s. 637). İlk Osmanlı kent içi hanları, Bursa ve çevresinde yer aldığı gibi ticaret hanlarının ilk örnekleri de Bursa'da görülmüştür (Yalçiner, 1997, s. 753-754).³ Bursa hanlarından Emir Han, İpek Hanı ile Geyve Han'ı, şehirdeki kuruluş dönemi; Tuz Han, Fidan Han, Eski-Yeni Han, Koza Han, Balibey Han ve Pirinç Han'ı ise klasik dönem yapıları olarak sınıflandırmak da mümkündür. Buradan da anlaşılacağı üzere çalışmaya konu hanların hepsi (Koza Han, Fidan Han, Pirinç Han) kentin hanlar bölgesinde yer alan ve Osmanlı Devleti'nin klasik dönemi içerisinde inşa edilmiş yapılardır.

Bursa Hanlar Bölgesi, kentin tarihî dokusunun bir parçası ve kültürel mirasının önemli bir bileşenidir. Bölge hanlarından bir kısmı günümüze ulaşmamış⁴, ulaşanlarsa günümüze değin birkaç kez işlevsel değişime sahne olmuştur. Hanların kültürel miras değerinin Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından tescillenmesi öncesinde de bölgeye dair yönetsel planlar yapılmış, korumaya yönelik kararlar alınmıştır. Bölgenin UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine girmesi sonrasında miras bakış açısını kullanan ve mekânsal kullanıma olduğu kadar kullanıcı görüşlerine eğilen çalışmalar kaleme alınmaya başlamıştır. Söz konusu çalışmalar bölgeye dair tercihleri ve sorunları tespit ederek bu sorunlara çözüm önerileri getirmeye çalışmışlardır. Bu çalışma Bursa hanlarının birer kültür mirası olarak korunmaları; aynı

³ Köprülü-Bağbancı (2007) Emir Han'ın Orhangazi döneminde, Kapan Han ve Bezir Han'ın I. Murat döneminde, İpek Han, Geyve Han ve Yoğurt Han'ın Çelebi Sultan Mehmet döneminde yapıldığını aktarır. Araştırmacıya göre, II. Murat döneminde inşa edilen hanlar Kütahya (Çukur) Han ve Katır Han'ken; fSultan Mehmet döneminde Tuz Pazar Hanı, Fidan Han, Karaca Bey Hanı; II. Bayezid döneminde Koza Han, Pirinç Han, Balibey Han, Doğan Gözü Hanı, Eski-Yeni Han, Kanberler Hanı inşa edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapımı tamamlanan hanlar, Davut Paşa ve Galle Pazarı hanlarıdır. Ayrıca Mudanya Han, Kepezler hanları ve Zeytin hanlarının yapıldığı dönem hakkında net bir bilgi yoktur.

⁴ Bezir Han, Yoğurt Han, Katır Han, Karacabey Hanı, Doğan Gözü Hanı, Eski-Yeni Han, Kanberler Hanı, Davut Paşa Hanı, Mudanya Han, Kepezler hanları ve Zeytin hanlarının günümüze ulaşmadığı bilgisi mevcuttur. Alkan (2019) ayakta olmayan hanlara, Tahtakale Hanı, Nalbur Hanı, İvazpaşa Hanı, Molla Hüsrev Hanı, Pâygâh, Yeşil Hanı, Kuşbazlar Hanı ve kısmen ayakta kalan Kapan Han ile Galle Hanı'nı da ekler.

zamanda gündelik hayatın içinde yaşayan birer mekân ve birer turistik değer olarak var oluşları hususunda, hâlihazırdaki durumun betimlenmesini ve potansiyellerin tespitini amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak doğrudan ziyaretçilerin görüşlerine başvurulmuştur.

Çalışmanın kuramsal çerçevesi ortaya konduktan sonra, araştırmanın yöntemi ve örnekleme hakkında bilgi verilmiş akabinde verilerin analizi ve bulguların yorumlanmasına geçilmiştir. Araştırma verileri, ziyaretçi profili ile kullanım pratiklerini; hanların bilinirliğini; ziyaretçilerin mekân kullanımına dair görüş, öneri ve tutumlarını ortaya koyma amaçlı analizlere tabi tutulmuştur. Bulgular, literatürdeki verilerle kıyaslanarak yorumlanmış; çalışma, Bursa Hanlar Bölgesi'nde yer alan hanların korunması ve yaşatılması için verilecek kararlara katkı sunmayı amaçlayan önerilerle sonuçlandırılmıştır.

1. Kültürel Miras Mekânlarının Korunması ve Yaşatılması İlişkisi

Kültürel mirasın farklı yönlerini vurgulayan birden fazla tanımı yapılabilir. Gümüşçü (2018) kültürel mirası “insanın yaşadığı tüm zamanlar boyunca oluşturduğu, biriktirdiği; geliştirerek, yeni sentezlerle zenginleştirdiği ve sürekliliğini sağlayarak kendinden sonraki nesillere aktardığı tüm bilgi, inanç ve davranışlar bütünü ile bu bütünün parçası olan nesnelere” olarak tanımlar (s. 108). Söz konusu tanımın, kültürel mirasın fiziksel ve mimarî yanından ziyade toplumsal yönünü önelediği görülmektedir. Oysaki Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarımı Araştırma Merkezi (ICCROM) (2005) kültürel mirasın sahip olduğu bileşenleri daha kapsayıcı bir boyutta sıralamaktadır. Bunlar ekoloji, mimarî, tarihsellik bağlamlarındaki değerlerle birlikte ekonomik, sosyal, politik ve kimlikle ilgili değerlerdir. Bir unsurun miras haline gelmesi için birçok faktörün devreye girmesi gereklidir. Son zamanlarda yalnızca analitik bir ayırım olduğunun giderek farkına varılmasıyla birlikte, mirasın biri fiziksel var oluşuna diğeri değerler, gelenek ve bilgi birikimi gibi toplumsal yanlarına atıfta bulunan somut ve soyut miras tanımlaması mevcuttur. Değirmenci ve Köşklük-Kaya (2019) “somut kültürel miras olan mekânın, özgün miras niteliğini somut olmayan değerleri üzerinden zaman içinde yarattığı” tespitinde bulunurlar (s. 20-22). Kültürel miras ne salt somut olana, mekâna veya nesneye ne salt insana, toplumsal olana atfedilebilir bir olgudur. Kültürel miras, “insanlar ve mekânlar arasındaki, zaman içindeki, etkileşimden kaynaklanan çevrenin tüm özelliklerini içerir” (İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi [İSMEP], 2014, s. 12). Kültürel mirasa, salt bir muhafaza etme anlayışıyla değil; içerdiği toplumsal değerler ve potansiyeller göz önünde bulundurularak yaklaşıldığında yeni nesillere yeni toplumsal, turistik ve ekonomik fırsatlar sunulur. Bu nedenle kültürel miras mekânlarının korunması kadar mekânda gerçekleşen pratiklerle birlikte yaşatılması da gerekir (Gümüşçü, 2018, s. 108).

Kültürel miras alanlarının ve daha özeldede tarihî mekânların korunması ve yaşatılabilmesi için kaynak aktarımına gönüllü ulusal ve uluslararası bir kamuoyuna ihtiyaç duyulmaktadır (Shaukland, 1996, s. 24). Böyle bir kaynak aktarımını her zaman yeterli ölçüde sağlamak mümkün görünmemektedir. Bu durumda koruma, tarihî dokuya bir gelir sağlayarak canlandırmayı da içermelidir (Aygen, 1996, s. 55). Turizm kültürel mirasın ve tarihî mekânların korunması için önemli gelir kaynaklarından birisidir. Turist potansiyelinin yüksek olduğu caddelerde, kentlerde koruma için bütçe sağlanır. Tarihî yerlerin turistik çekicilikler olarak pazarlanması bütüncül bir koruma ve yaşatma adına çoğu zaman işlevsel bir etken olarak düşünülmektedir (Herbert, 1995, s. 10-11). Diğer taraftan, tarihsel bir mekânın miras alanı olarak kabul edilmesi ve turizme kazandırılması, onu özgün kılan özelliklerin korunmasını zorlaştırabileceği gibi, mekânın gündelik yaşam pratiklerinden koparılmasını beraberinde getirebilmektedir (Koçak-Turhanoglu, 2014).

Koçan (2016, s. 119), kültürel miras alanlarının yaşatılması ve günümüz gereksinimlerini karşılayacak şekilde yeniden değerlendirilmesinin koruma düşüncesinin bir ön koşulu olduğunu aktarır. Asıl işlevini kısmen ya da tamamen yitirmiş tarihî yapıların korunması konusunda bu

alanların çağdaş kent yaşamının gereklerine yanıt verebilecek şekilde yaşatılması önem taşımakla birlikte, müdahaleler sonucu bu alanların kimlik kayıpları yaşaması da söz konusu olabilmektedir. Özgün nitelikleri aşınan tarihsel mekânları canlı tutmanın yolu içinde daha uzun vakit geçirilebilecek, zevk alınan kentsel mekânlara dönüşmelerini sağlamaktır. Söz konusu mekânlar böylece çağdaş işlevleri ile kent kültürüne katkı sağlamaya devam ederler. Koçan'a (2016) göre tarihsel alanlarda bütüncül bir korumanın şartlarından ikisi, "kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması için geleneksel kimliği korumak" ve "alandaki farklı sosyo-ekonomik kitlelere hitap eden mekânlar oluşturarak alanın farklı zaman dilimlerinde sürekli kullanılmasını sağlamak" olarak sıralanabilir (s. 122). Arabacıoğlu ve Aydemir (2007) günümüzde dondurarak koruma anlayışından uzaklaşarak, çağın gereklerini yerine getirerek yaşatma fikrinin ön plana çıktığını belirtirler. Çakır ve arkadaşları çalışmalarında (2020), tarihî yapıların kullanımı ile korunması, fayda yaratması ve bilinirliği arasındaki ilişkiyi, mekânsal analizler ve anket sonuçlarıyla birlikte değerlendirerek doğrulamışlardır.

"Korunan (konserve edilen) bir bölge hiçbir zaman ölü bir bölge olmamalıdır. Buralarda sosyal ve ekonomik faaliyet sürdürülmeli ve yüreklendirilmelidir. [...] Eğer restore edilen yerin canlı, yaşam dolu olması isteniyorsa, zemin katında oldukça geniş bir mekânın restoran, kafe ve küçük dükkânlara ayrılması yerinde olabilir. Bu, yöre halkı için olduğu gibi turistler için de mutlak bir gereksinimdir" (Shaukland, 1996, s. 24).

Yukarıdaki alıntıda da anlaşılacağı gibi, kültürel miras mekânlarının, özgünlüğünün ve kimlik değerlerinin korunması yanında onları toplum kullanımına sunmak gerekmektedir. Yöre halkı ve turistlerin ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirilen her türlü kullanım değişikliği bir dizi önemli kararı gerektirir. Bu doğrultuda öncelikle yapıların ilk işlevlerinin günümüz koşullarında devam edip edemeyeceği tespit edilemeye çalışılmalıdır. İlk işlevlerini devam ettirmesi mümkün olmayan yapıların mekânsal, işlevsel ve teknik performansları değerlendirilerek en uygun şekilde yeniden işlevlendirilmesine çalışılmalıdır (Karaderi-Özsoy, 2017, s. 642-643). 1964 Venedik Tüzüğü ile koruma ve yeniden kullanım dengesi amaçlanırken, yapıların özgünlükleri ve mimarî karakterlerinin zarar görmemesi ilkesi kayıt altına alınmıştır. Karaderi-Özsoy çalışmasında (2017) Kıbrıs, Lefkoşa'daki Büyük Han'ın yeniden işlevlendirilmesi sonrası sosyo-kültürel uyumu incelemiştir. Araştırmacıya göre, yeniden kullanımın uygunluğu kullanıcıların memnuniyeti ile binanın bir simge olarak kent kimliğine sağladığı katkı ve çevresindeki dokuyla uyumu gibi etmenlerle anlaşılmaktadır.

Miras alanları pek çok sorunu barındırmaktadır. Polat, Tümer-Yıldız ve Dostoğlu (2018, s. 585), ülkemizde kültürel miras alanındaki sorunları; miras yönetimi konusundaki bilinçsizlik, yatırım eksikliği, yakın çevredeki kentsel dönüşüm projelerinin miras alanlarının bütünlüğüne zarar vermesi, kitlesel turizmin miras alanlarını müze alanlara dönüştürmesi, miras alanlarının yerel halkın güncel ihtiyaçlarına cevap verememesi ve trafik sıkışıklığı olarak sıralarlar. Söz konusu ifadelerden de anlaşılacağı gibi miras alanları kullanıcıların ihtiyaçlarına cevap verebilen, ekonomik açıdan çevrelerine katkı sağlayabilen ve gündelik hayatın içinde mekânlar olabildikleri sürece korunabilmektedirler.

Diğer taraftan, miras konusuna ekonomi-politik bakış açısıyla yaklaşıldığında, tarihî çevrelerin, küresel sermaye ilişkilerinin görece dışında yerel ekonomik ilişkilere kapı aralayabilme potansiyelinden bahsetmek mümkündür. Harvey (2001/2015, s. 490) toplumsal ve kültürel çevrelerin de dâhil olduğu kültürel eserlerle yapı çevrenin, benzersizlik, özgünlük ve ayrıcalık iddiaları ile tekeli rant elde edebilme kapasitesine dikkat çeker. Yazar, sermaye birikimi içinde tekeli rant kavramını kullanarak, sermayenin yerel farklılıkları ve kaynağı ne olursa olsun estetik anlamları sahiplenme ve bunlardan kazanç sağlama yollarının olduğunu vurgular. Ayrıca ona göre, sembolik sermayeye bağlı tekeli rantı sadece çok uluslular ya da yerel burjuvazinin

küçük ve güçlü bir kesiminin elde etmesine göz yumulmasına gerek yoktur. Yerellik, tarih, kültür ve gelenek değerlerini ticaret nesnesi haline getirmenin yolları aranırken, içinde alternatiflerin peşine düşülebilecek bir politik düşünce ve eylem mekânının ortaya çıkması mümkündür (Harvey, 2001/2015, s. 495-498). Bu yönüyle de kültürel miras mekânları sosyal ve çevresel avantajlarının yanında yerel ve katılımcı ekonomik dinamikler açısından önemli fırsatlar sunarlar.

2. Dünya Kültür Mirasının Bir Parçası Olarak Bursa Hanları: İşlevler, Koruma Çabaları ve Kullanım Önerileri

Çalışmaya konu olan hanların öncelikle geçmişteki ve güncel işlevlerine bakmakta fayda vardır. Baykal (1982), II. Bayezid tarafından İstanbul'daki camisine gelir getirmesi amacıyla yaptırılan Koza Han'dan "bugün de şehrimizin en önde gelen ticaret merkezidir" şeklinde söz eder (s. 104). İpek kozası ticareti için Bursa'ya gelen tüccarlar genellikle bu handa konaklamayı tercih etmişlerdir. Hanın üst katı günümüzde yoğunluklu olarak şal, eşarp gibi tekstil ticareti amaçlı; alt katı ve avlusu ise yine dükkânlar bulunmakla birlikte çay bahçesi olarak kullanılmaktadır. Piriç Han ise II. Bayezid döneminde, yalnızca ticaret amaçlı kullanılmak üzere yapılmış; handaki kürk ticareti yerini zamanla ipek ticaretine bırakmıştır. Han günümüzde, kafelerin yer aldığı bir mekân olarak kullanılmaktadır. Fatih Sultan Mehmet döneminde İstanbul'daki cami ve imarete vakıf olarak yaptırılan Fidan Han ise bir dönem fidan satışı yapılması nedeniyle bu ismi almış; ancak bu handa genellikle kumaş tüccarları yer almıştır (Ağın, 2014, s. 49-59). Köprülü-Bağbancı (2007, s. 246) hala kentin tek merkezi olarak ifade ettiği Hanlar Bölgesi'nde yer alan yapıların değişim sürecini ele almıştır. Ona göre Fidan Han (Mahmut Paşa Hanı), ipek ticareti için inşa edilmiştir. Bir dönem saman pazarı olarak kullanılan handa günümüzde tekstil ticareti yapılmaktadır. Köprülü-Bağbancı (2007, s. 265) bölgenin hâlâ ticaret ağırlıklı kullanımının sorun yarattığını iddia ederek turizm ve geleneksel ticaret potansiyelinin değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Kent merkezindeki Hanlar Bölgesi için çeşitli tarihlerde plan kararları alınmıştır. 1960'lı yıllarda tasarlanan Piccinato Planı'nda Hanlar Bölgesi özel proje alanı olarak görülmüş ve kentsel-ticari merkez olarak değerlendirilmiştir (Kırayoğlu, 2004, s. 62). Daha sonra, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu 1979 yılında Hanlar Bölgesi ile Yeşil ve Muradiye akslarının ihya edilmesini öngörmüştür. Ancak, kararın uygulamasında yetersiz kalınmıştır (Kırayoğlu, 2004, s. 65-67). Fidan Han-Geyve Han Koruma ve Çevre Düzenleme Planı, "Bursa Kültür Haritası" veya "Tarihî Yaya Aksı" gibi koruma amaçlı projelerden sonra; ODTÜ tarafından Bursa Merkez Reyhan Kayhan Hanlar Bölgesi Koruma Amaçlı İmar Planı üretilmiş ve 1992 yılında yürürlüğe girmiştir (Kırayoğlu, 2004). Oğuz (1999) Reyhan, Kayhan ve Hanlar Bölgesi'ni merkezi iş alanı olarak ele alıp işlevsel, mekânsal ve mimarî yönden analiz etmiştir. Çalışmasında Koza Han ve Fidan Han özelinde, hanların eski fonksiyonlarının devam ettirilmesinin çok ilave gerektirmesi sebebiyle mimariye zarar vereceği tespitinde bulunmuştur. Bunun yerine özellikle Koza Han için binanın boyutsal algılanışı ve bütünlüğü açısından erken Osmanlı ticaret hayatı ve ipek hakkında bir müze işlevi önermiştir.

2011 yılında başlayan adaylık sürecinin 2014 yılında sonuçlanmasıyla, Bursa Hanlar Bölgesi (Orhangazi Külliyesi çevresi) ile birlikte Cumalıkızık ve Sultan Külliyesiyle (Hüdavendigar, Yıldırım, Yeşil, Muradiye) UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine girerek evrensel boyutta tarihî ve kültürel önemini kabul ettirmiştir (Polat, Çahantimur, Atanur ve Tümer-Yıldız, 2019, s. 2). Bu tarihten sonra bölgeye yönelik çalışmalarda artış yaşanmıştır. Ağın (2014), Piriç Han, Koza Han, Fidan Han ve Emir Han avlularını kullanıcıların görüşleri doğrultusunda kentsel mekân kalitesi yönünden ele almıştır. Araştırmacı, Piriç Han'ın gençlerin buluşma mekânı olarak, Koza Han'ın turistik, Fidan Han'ın dinlenme amaçlı, Emir Han'ınsa daha çok çevre esnaf tarafından kullanıldığını yazarak bu yerlerin tarihî özellikleri nedeniyle tercih edildikleri

tespitinde bulunmuştur (Ağın, 2014, s. 104). Gedik (2015), Bursa Hanlar Bölgesi'nin sürdürülebilir bir şekilde yeniden canlandırılması hususunda kullanıcıların görüşlerine başvurduğu çalışmada anket ve bilişsel haritalama tekniklerini kullanmıştır. Araştırmacı, önemli nirengi noktalarının algılanabilirliğinin artırılması, açık alanlar ve peyzaj konularında iyileştirilmelere gidilmesi, trafik ve otopark sorununun çözülmesi, ticari aksın korunması ve geliştirilmesi, gençlerin bölgeyi daha çok kullanabilmesi adına yeniden işlevlendirmelerin yapılması önerilerinde bulunmuştur.

Polat, Tümer-Yıldız ve Dostoğlu (2018), Bursa Hanlar Bölgesi için kullanıcı odaklı ve bölgenin kimliğine zarar vermeyen bir kentsel tasarım rehberinin nasıl hazırlanacağına dair bir öneri getirmeye çalışmışlar; bölgenin geçmişten gelen ticaret kültürünü ve yerel halkın kullanım alışkanlıklarını yaşattığını iddia etmişlerdir. İşlevsel tek tipleşme, kullanıcı profiline homojenliği, akşamları bazı bölgelerde yaşanan ıssızlık, tarihî yapılarla uygun işlevler verilmemesi Polat ve arkadaşlarının (2018, s. 591) bölgeye dair tespit ettiği ve salt kentsel tasarımla ilgili olmayan sorunlardır. Polat ve arkadaşları (2019, s. 7-11) öğrenciler, akademisyenler, esnaf ve ziyaretçiler gibi farklı aktörlerin miras alanlarının sürdürülebilirliği konusundaki bakış açılarına yönelik projelerinin bir ayağında eğitim çalışmayı düzenlemişlerdir. Söz konusu çalışmada öğrencilerin ortaya koydukları yeniden kullanım önerileri değerlendirilmiştir. Bölgeye dair karma kullanımın olmayışı, sosyal ve kültürel faaliyet alanları ile peyzaj alanları eksikliği ve kullanıcı çeşitliliği konusundaki eksiklikler dile getirilmiştir. Polat ve arkadaşlarının çalışmasında (2019) mimarlık öğrencileri, Fidan Han'a Klasik Türk Müziği için bir eğitim merkezi ve müze ya da ipekböcekçiliği merkezi; Pirinç Han'a mirasla ilgili bir tekno-müze ya da "Bursa Sahnesi" adıyla açık bir konser alanı; Kapan Han'a Bursa tatlarını sunan bir merkez kullanımları önermişlerdir.

3. Yöntem

Çalışma nicel yöntemle şekillendirilmiş, veri toplama amacıyla anket tekniğine başvurulmuştur. Araştırma, Bursa Hanlar Bölgesi'ndeki üç han (Koza Han, Pirinç Han, Fidan Han) yürütülmüştür. Günümüzde, Bursa Hanlar Bölgesi yaklaşık olarak batıda Cemal Nadir Caddesi, doğuda Gökdere, kuzeyde Haşim İşcan Caddesi ve güneyde Atatürk Caddesi ile sınırlandırılan alanda kalmaktadır (Ağın, 2014, s. 45). (bkz. Şekil 1)

Şekil 1: Bursa Hanlar Bölgesi'ndeki Hanların Konumları

Kaynak: (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/turizmaktiviteleri/hanlar-bolgesi>, Erişim tarihi: 13.05.2021)

Hanlardaki dükkân sahipleri ve çalışanlar gibi uzun süreli kullanıcıların değil, han ziyaretçilerinin görüşlerine ve mekân kullanımına eğilen bu çalışmada evren büyüklüğüne veya evrenin bir listesine ulaşmak mümkün değildir. Mekânsal örnekleme evrenin bu çalışmada olduğu gibi hareketli olduğu durumlarda belirli bir alanda örnekleme girenlerin hızlı ve eşzamanlı seçilmesini ifade eder (Lin, 1976, s. 163). Ancak, bu araştırmada belirli bir zamanda handa bulunanların hepsine ulaşmak amaçlanmadığı gibi, örneklem seçiminde zamansal farklılaşmaya da dikkat etmek gerekmiştir. Araştırmaya başlamadan önce, Bursa Teknik Üniversitesi Fen, Mühendislik ve Sosyal Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 15.11.2019 tarihli ve 69707128-050.99 sayılı izin alınmıştır. Araştırmacı yanlılığını sınırlandırma adına anketlerin uygulanması aşamasında on iki anketörden faydalanılmış ve mümkün olan maksimum çeşitliliğe ulaşabilmek adına haftanın altı günü, saat 12.00'den 20.10'a kadar geniş bir zaman aralığında Kasım-Aralık 2019 boyunca uygulanan anketlerde, 120 katılımcıya ulaşılmıştır. Araştırmanın sınırlılıklarından biri han ziyaretlerindeki mevsimsel farklılaşmayı yansıtmayıdır.

Anketlerin hazırlanmasına bazı araştırma soruları rehberlik etmiştir. Bu sorular:

S₁: Hanlar hangi meslekten, hangi yaş ve gelir grubundan ziyaretçileri ağırlamaktadır?

S₂: Hanlar daha ziyade kent sakinlerine mi yoksa turistlere mi hizmet vermektedir?

S₃: Hanlar hangi amaçlarla, hangi sıklıkta ve ne kadar süreyle ziyaret edilmektedir ve ziyaretlerde cinsiyet, ziyaret saati, sıklığı ve hanlarda kalış süresi açısından ne gibi farklılaşmalar görülmektedir?

S₄: Hangi hanlar daha çok bilinmekte, hangileri daha çok ziyaret edilmektedir?

S₅: Ziyaretçiler, hanların tarihî ve mimarî özellikleri, tanıtım ihtiyaçları, hanlardaki alışveriş fiyatları, yeme-içme ücretleri vb. hakkında neler düşünmektedir?

S₆: Ziyaretçiler Bursa hanları hakkında ne ölçüde bilgi sahibidir?

S₇: Hanlara ziyaretçiler tarafından ne gibi işlevler önerilmektedir?

S₈: Söz konusu hanlar, etkileyici/güzel bulunma noktasında farklılık göstermekte midir?

S₉: Bir han etkileyici/güzel bulunduğu sürece mi kent kimliği açısından önemli kabul edilmektedir? Diğer bir deyişle bir hanın kent kimliği açısından önemli bulunması, hanın iyi durumda olmasıyla ilgili midir?

Araştırma sorularının yanıtlanması için gerektiğinde araştırma hipotezleri oluşturulmuş; elde edilen veriler çapraz tablolar, ki-kare, t-testi, tek yön anova ve korelasyon analizleri ile yorumlanmıştır.

Katılımcıların 59'una Piriç Han, 40'ına Koza Han, 21'ine Fidan Han'da ulaşılmıştır. Anketlerin %83,3'ü hafta içi, %16,7'si hafta sonu uygulanmıştır. Ayrıca, araştırmaya katılanların %56,7'sini kadınlar, %52'sini erkekler oluşturmuştur. Bu veriler katılımcıların cinsiyetleri açısından dengeli bir dağılım gösterdiğini ortaya koymaktadır. 69 katılımcı (%57,5) Bursa ili doğumluyken 50 katılımcı (%41,7) Bursa ili dışı (2'si yurt dışı olmakla birlikte diğer 33 il) doğumludur.

4. Bulgular

4.1. Han Ziyaretçilerinin Profilleri ve Kullanım Tercihleri

Han ziyaretçilerinin profilleri ve kullanım tercihlerine dair araştırma hipotezlerinin test edilmesine geçmeden önce yaşları, eğitim durumları hakkında bilgi verilmiş; mesleki dağılım ise çapraz tablo yardımıyla gösterilmiştir (bkz. Tablo 1). Katılımcıların yaşlarına ilişkin sayısal dağılım incelendiğinde; %30'unun 15-24 yaşları arasında, %24,2'sinin 25-34 yaşları arasında, %18,3'ünün 34-44 yaşları arasında, %13,3'ünün 45-54 yaşları arasında ve %14,2'sinin de 55 yaş

ve üzeri olduğu görülmektedir. Katılımcıların %0,8'i okur-yazar değilken, %10,8'i ilköğretim, %15'i ortaokul/ilköğretim, %28,3'ü lise, %10'u ön lisans, %32,5'i lisans ve %2,5'i lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Ekseriyeti lise ve lisans mezunu olmakla birlikte, tüm eğitim düzeylerinden katılımcılara rastlanması, han ziyaretçilerinin farklı eğitim seviyelerine sahip olabildiklerini düşündürmektedir.

Tablo 1: Ziyaretçilerin Meslekleri ile Hanlar Çapraz Tablosu

	Pirinç Han		Fidan Han		Koza Han		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
İşsiz	8	13,6	2	9,5	3	7,5	13	10,8
Öğrenci	12	20,3	8	38,1	5	12,5	25	20,8
Ev hanımı	8	13,6	2	9,5	8	20,0	18	15,0
İşveren	3	5,1	1	4,8	0	0,0	4	3,3
Esnaf	2	3,4	3	14,3	3	7,5	8	6,7
Ücretli	18	30,5	3	14,3	14	35,0	35	29,2
S. meslek	4	6,8	0	0,0	5	12,5	9	7,5
Diğer	4	6,8	2	9,5	2	5,0	8	6,7
Toplam	59	100	21	100	40	100	120	100

Tablo1'de yer alan verilere göre, Pirinç Han ziyaretçileri ağırlıklı olarak ücretli çalışan, öğrenci ve ev hanımlarından oluşurken; Koza Han ziyaretçileri ücretli çalışanlardan ve ev hanımlarından; Fidan Han'ı ziyaret eden katılımcılarsa daha çok öğrencilerden oluşmuştur. Fidan Han'daki katılımcı sayısının görece azlığı dikkate alınıp söz konusu sınırlılık göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak, toplam han ziyaretçileri göz önünde bulundurulduğunda da ücretli çalışanlar, öğrenciler ve ev hanımlarının ağırlıklı olduğu gözükmektedir.

Kurulan araştırma hipotezlerinin bir kısmının sınanmasında ki-kare testlerinden yararlanılmış ve bu testlere ilişkin değerler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Ki-Kare Analizlerine İlişkin Sonuçlar

HİPOTEZLER	X ²	P Değeri*
H ₁	10,361	0,006
H ₂	12,284	0,002
H ₃	5,376	0,020
H ₄	4,149	0,042
H ₅	1,042	0,594

Not: $p < 0,05$

H₁: "Ziyaretçilerin buldukları hanlar ile yaşları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır" hipotezine ilişkin 120 katılımcının yanıtları üzerinden gerçekleştirilen ki-kare testi sonucuna göre $p=0,006 < 0,05$ 'tir (X^2 : 10,361). Buna göre araştırma bulguları H₁ hipotezini destekler niteliktedir. 35 yaş altı katılımcıların Pirinç Han'ı tercih etme, Pirinç Han'da bulunma oranları diğer iki hana göre daha fazladır. Pirinç Han ziyaretçilerinin %67,8'i; Fidan Han ziyaretçilerinin %52,4'ü; Koza Han ziyaretçilerinin %45'i 35 yaş altındadır. Ağın (2014, s. 62) Pirinç Han avlusunun daha çok yirmi dört yaş altı kişiler tarafından kullanıldığı bilgisine ulaşmıştır; ancak bu çalışmanın bulguları söz konusu yaş grubunun %32,2 oranıyla Pirinç Han'a dair en yoğun ikinci grup olduğunu göstermektedir. İlk grup ise %35,6 ile 25-34 yaş aralığındaki ziyaretçilerden oluşmaktadır. Koza Han'ın her yaş grubuna hitap ettiğini belirten yazarın

bulgularıyla bu çalışmanın bulguları örtüşmektedir. Han ziyaretçilerinin yaş dağılımları şöyledir: 15-24: %22,5/ 25-34: %12,5/ 35-44: %22,57/ 45-54: %15/ 55 ve üzeri: %27,5.

H₂: “Ziyaretçilerin buldukları hanlar ile gelirleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır” hipotezine ilişkin 120 katılımcının yanıtları üzerinden gerçekleştirilen ki-kare testi sonucuna göre $p=0,002<0,05$ 'tir (X^2 : 12,284). Buna göre araştırma bulguları H₂ hipotezini destekler niteliktedir. Üç bin Türk Lirası ve altında gelire sahip katılımcıların Piriñ Han'ı tercih etme, Piriñ Han'da bulunma oranları fazlayken diğeri iki han üç bin Türk Lirası ve üzeri gelire sahip ziyaretçiler tarafından daha çok tercih edilmektedir. Piriñ Han ziyaretçilerin %56'sı üç bin Türk Lirası ve altında gelire sahipken; Fidan Han ziyaretçilerinin %23,8'i ve Koza Han ziyaretçilerinin %25'i aynı oranda gelire sahiptir.

H₃: “Ziyaretçilerin buldukları han ile ikamet yerleri arasında anlamlı ilişki vardır” hipotezine ilişkin 120 katılımcının yanıtları üzerinden gerçekleştirilen ki-kare testi sonucuna göre $p=0,020<0,05$ 'tir (X^2 : 5,376). Buna göre araştırma bulguları H₃ hipotezini destekler niteliktedir. Koza Han'ın Bursa dışında ikamet eden ziyaretçiler tarafından tercih edilme oranı (%35) diğeri iki hana (Piriñ Han: %16,9 ve Fidan Han: %17,5) nazaran daha yüksektir.

Katılımcıların %77,5'i Bursa'da ikamet etmekte ve yalnızca %22,5'i Bursa dışında ikamet etmektedir.⁵ Bursa'da ikamet edenlerin %51,6'sı Piriñ Han'a, %19,8'i Fidan Han'a, %28,6'sı Koza Han'a gitmeyi tercih etmiştir. Bursa'da ikamet eden 93 katılımcıdan 91'i ilçe bilgisi vermiştir. Hanların Bursa'da yerleşik ziyaretçileri toplamının %33,3'ü Yıldırım, %46,2'si Osmangazi'de, yalnızca %16,5'i Nilüfer'de ikamet etmektedir (%4,4 diğeri ilçeler). Diğeri iki hanın ziyaretçilerinden farklı olarak yalnızca Koza Han'ın ziyaretçileri arasında Nilüfer ilçesinde yerleşik olanların oranı, %34,6'ya ulaşabilmiştir. Piriñ Han'da bu oran %10,6'da, Fidan Han'da %5,6'da kalmıştır.

Bursa dışında ikamet eden katılımcıların (%22,5) gezip gördüğü veya görmeyi planladığı yerler arasında söz konusu üç han dışında şu yanıtlar vardır: Botanik Park, cami ve türbeler (2), Çekirge, Fetih Müzesi, Kapalı Çarşı, Emir Sultan, külliye, Muradiye (2), tarihî yerler (4), teleferik, Tophane (2), Ulucami (3).⁶ Bursa dışında ikamet eden katılımcıların, %44,4'ü akraba ziyareti, %33,3'ü turistik gezi amaçlı, %22,3'ü ise iş gezisini de kapsayan diğeri nedenlerle Bursa'da bulunmaktadır. Bursa dışında ikamet etmekte olup hanları ziyaret edenlerin, %81,5'inin kentte bulunma süresi on günden az iken, %3,7'si 10 gün bir ay arasında bir zamandır, %14,8'i bir aydan uzun süredir Bursa'da bulunmaktadır.

Ziyaretçilerin buldukları hanlara geliş sebepleri arasında alışveriş cevabı 8 kez, yeme-içme cevabı 35 kez, boş zaman geçirme 39, mola verme 26, mekânı görme cevabı ise 25 kez verilmiştir. Bursa'da ikamet edenler arasında mekânı görmeye gelenlerin oranı %12,9 iken, Bursa'da ikamet etmeyenler arasında bu oran %48,1'dir. Buldukları handan Bursa'ya özgü bir ürün almış veya almayı planlayanların oranı %43,3'ken, bu soruya olumsuz yanıt verenlerin oranı %56,7'dir. Ağın'ın çalışmasında (2014, s. 75) hanların kullanımında ön sıradaki amaçlar dinlenme ve gezme olarak ifade edilirken; bu çalışmada boş zaman geçirme ve yeme içme cevapları ön plandadır, diğeri taraftan alışveriş cevabını verenlerin azlığı dikkat çekmektedir.

H₄: “Ziyaretçilerin buldukları han ile mola verme amaçlı tercih etme arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır” hipotezine ilişkin 120 katılımcının yanıtları üzerinden gerçekleştirilen ki-kare testi sonucuna göre $p=0,042<0,05$ 'tir (X^2 : 4,149). Buna göre araştırma bulguları H₄ hipotezini destekler niteliktedir. Koza Han'ı mola verme amaçlı tercih etme oranı %32,5 ile diğeri hanları mola verme amaçlı tercih etme oranından fazladır.

⁵ Bursa'da ikamet eden katılımcıların %5'i, 5 yıldan az, %6,7'si, 5-9 yıl arasında, %16,7'si, 10-19 yıl arasında ve %49,2'si, 20 ve üzeri yıldır Bursa'da ikamet etmektedir.

⁶ Parantez içindeki rakamlar ifadelerin sıklığını belirtmektedir.

H₅: “Ziyaretçilerin buldukları han ile cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır” hipotezine ilişkin 120 katılımcının yanıtları üzerinden gerçekleştirilen ki-kare testi sonucuna göre $p=0,594>0,05$ 'tir (X^2 : 1,042). Buna göre, H₅ hipotezi araştırmanın bulguları tarafından desteklenmemektedir. Kadın ve erkek olma ile bulunmayı tercih edilen hanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Ağın (2014, s. 62) da çalışmasında bu bulguyu destekler şekilde cinsiyet fark etmeksizin hanların tüm kullanıcılara hitap ettiğini tespit etmiştir.

H₆: “Handa bulunma saati (görüşmenin gerçekleştirildiği zaman), cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir” hipotezi araştırmanın bulguları tarafından desteklenmemektedir ($t_{[118]}=-0,037$; $p=0,971$; $p>0,05$)⁷. Buna göre, kadın ve erkeklerin han ziyaretleri için günün farklı zamanlarını tercih ettiklerine dair bir veriye ulaşılamamıştır (bkz. Tablo 3).

Tablo 3: Gruplar Arası Farklılık Analizlerine İlişkin Sonuçlar

Cinsiyet değişkenine göre handa bulunma saatine dair t-testi sonuçları						
Cinsiyet	N	X	ss	t	td	p
Kadın	68	14.49	2.04	-0,037	118	0,971*
Erkek	52	14.50	2.03			

Geçirilmesi planlanan süre değişkenine göre hana geliş sıklığına dair tek yön anova sonuçları						
Geçirilmesi Planlanan Süre	N	Ortalama	S	F		p
5-10 dk	2	-	-	9,198		0,000*
Ortalama yarım saat	36	2,25	0,87423			
Ortalama bir saat	49	2,6735	0,87530			
Bir saatten fazla	33	3,2424	1,00095			

Not: $p<0,05$

Tablo 3'te ayrıca hana geliş sıklığının handa geçirilen süre değişkenine göre farklılaşım farklılaşmadığı sorgulanmıştır. Hana geliş sıklığı, Shapiro-Wilk testi $p=0,00<0,05$ 'tir; ancak eğiklik ve basıklık değerlerine (Skewnes: -0,179 ve Kurtosis: -1,016) bakılarak değerlerin +1,5 ve -1,5 aralığında, normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 1983/2007). Yapılan analiz sonucu, hana geliş sıklığının, handa geçirilmesi planlanan süreye göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır ($F_{3-119}=9,198$; $p=0,00$; $p<0,05$). Bonferroni düzeltmesi uygulanarak tüm etkiler için anlamlılık düzeyi 0,008 olarak kabul edilmiştir. Testlerin sonuçlarına göre, handa ortalama yarım saat ile 1 saatten fazla süre geçirenlerin hana geliş sıklıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu gözlemlenmiştir ($t=-4,395$; $p=0,00$; $p<0,0167$). Yarım saat civarı süre geçirenlerin ortalaması $M_y=2,25$ ve bir saatten fazla süre geçirenlerin ortalaması $M_b=3,2424$ olduğundan, hanlarda bir saat üzeri kalanların aynı zamanda hanlara daha sık geldikleri görülmektedir.

4.2. Hanların Bilinirliği, Ziyaretçilerin Hanlara Dair Görüş ve Tutumları

Ziyaretçilere buldukları hanların dışındaki hanlar hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulduğunda, cevap veren tüm katılımcılardan sadece %18,3'ü bilgi sahibi olduklarını ifade ederken, %54,2'si kısmen bilgi sahibi olduklarını, %27,5'i ise bilgi sahibi olmadıklarını dile getirmişlerdir. Bilinen hanlar arasında, Koza Han 93, Pirinç Han 70, Fidan Han 29, İpek Han 25, Tuz Han 17, Emir Han 15, Balibey Han 10, Çukur Han 8, Apolyont Han 2, Geyve Han 3, Galle Han 1 kez anılmıştır. Önceden ziyaret edilen hanlar arasındaysa, Koza Han 85, Pirinç Han 65, Fidan Han 25, İpek Han 16, Emir Han 11, Tuz Han 10, Balibey Han 8, Çukur Han 5, Geyve Han 3, Apolyont Han 2 kez anılmış; 13 kez de tüm hanlara gidildiği yanıtı verilmiştir.

⁷ Kolmogrov-Smirnov testi sonucu $p=0,2>0,05$ olduğundan normal dağılım varsayımı kabul edilmiş ve bağımsız gruplar t-testi uygulanabilmiştir.

Buldukları hanların mimarisiyle dikkat çekici olduğunu düşünenlerin oranı %50'dir. Katılımcıların diğer yarısı bu fikre katılmamaktadır. Hanların tarihî açıdan dikkate değer olduğunu düşünen ziyaretçilerin oranı %43,3'ken, hanları tarihî açıdan ilgi çekici bulmayanların oranı %56,7'dir. Hanları yeşil, doğal güzellikleriyle dikkat çekici bulanlar ise yalnızca %19,2'lik bir oranda kalırken ziyaretçilerin %80,8'i hanların bu açıdan dikkatlerini çekmediğini ifade etmiştir (N=120).

Buldukları hanın inşa edilme amacı hakkında bilgisi olduğunu beyan edenlerin oranı %33,3 iken fikri olmayanların oranı %66,7'dir (N=120). Hanların yapım amaçları hakkında görüş bildirenler, Pirinç Han'ın çarşı, depo, İstanbul'daki camiye imaret olarak, koza-ipek ticareti (4), konaklama-dinlenme (2), pirinç üretimi (2) gibi işlevler için, ekonomiyi canlandırma amacıyla inşa edildiği şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Fidan Han'ın fidan alım satımı (2), ipekli dâhil ticaret (3) amaçlı ve otel olarak, vakit geçirme için inşa edildiği; Koza Han'ınsa, alışveriş merkezi olarak, ticaret (9), konaklama (4) ve kozacılık-ipekçilik (2) faaliyetleri için inşa edildiği görüşleri bildirilmiştir. Tablo 4 katılımcıların hanlara dair işlev önerilerini içermektedir.

Tablo 4: Hanların Günümüz Kullanımları Hakkında Katılımcı Görüşleri ve İşlev Önerileri

Pirinç Han	Günümüz Kullanımı	Turistik gezi (8), kafe-lokanta (31), boş vakit-dinlenme-geçerlerin buluşması-sohbet (8), ticaret-alışveriş (10), jetonlu oyun
	İşlev Önerisi	Aynı kalmalı (11), standart, sık işletmeler olmalı (3), kütüphane, müze olmalı (4), "yapıldığı dönemin ruhuna uygun" bir işlev (10), turistik butik otel (2)
Fidan Han	Günümüz Kullanımı	Alışveriş (4), kafe-çay ocağı (15), gelinlikçi (3), ticaret (6), boş vakit
	İşlev Önerisi	Aynı kalmalı (4), sakin bir ortam düzenlemesi (3), sergi-müze (5), el sanatları (3), çay bahçesi-kafe (3), lokanta, tarihsel değeri ön plana çıkarılmalı
Koza Han	Günümüz Kullanımı	Alışveriş (11), alışveriş molası (5), yeme-içme/kafe (14), tarihî-turistik (5), ticaret (6), yöresel ürün satışı,
	İşlev Önerisi	Aynı kalmalı (20), tarihsel değeri öne çıkarılmalı (2), düzenli kullanım (5), müze (3), "ecdat ticaret için yapmışsa devam etsin" (5), yeme-içme, butik otel

Hanlara dair faaliyet önerileri hakkında kapalı uçlu olarak sorulan soruya verilen yanıtların dağılımı ise şöyledir: El sanatları için katılımcıların, %43,3'ü uygundur, %56,7'si uygun değildir; hediyelik eşya satışı için %29,2'si uygundur, %70,8'i uygun değildir; müze işlevi için %45,8'i uygundur, %54,2'si uygun değildir; küçük esnaflık faaliyetleri için %28,3'ü uygundur, %71,7'si uygun değildir yanıtını vermiştir. Ziyaretçiler tarafından ekseriyetle uygun bulunan tek işlev %41,7'ye karşın %58,3'lük bir oranla kafe-restoran seçeneğidir.

İşlev önerilerine tek tek hanlar özelinde bakılması gerekirse, Koza Han'da katılımcıların %42,5'ü küçük esnaflık faaliyetlerini uygun bulurken %57,5'i uygun bulmamış; %45'i hediyelik eşya satışını uygun bulurken %55'i uygun bulmamıştır. Pirinç Han'da bulunan 59 katılımcının bu han için müze ve kafe-restoran işlevini önerme oranları üç hanın toplamı için verilen dağılıma yakınken; diğer faaliyet önerilerini söz konusu han özelinde uygun bulma oranları ise üç han toplamının altındadır. Fidan Han'da 21 katılımcının %66,7'si için müze işlevi uygunken %33,3'ü için uygun değildir. Katılımcıların %38,1'i için küçük esnaflık faaliyeti uygunken %61,9'u için uygun değildir. El sanatları faaliyetleri ise katılımcıların %61,9'u için uygunken %38,1'i için değildir. Bu üç faaliyetin Fidan Han için uygun bulunma oranları üç hanın ortalamasının üzerindedir.

120 katılımcının %60'ı Bursa'daki hanların ziyaretçiler tarafından yeterince ilgi gördüğünü düşünürken, %17,5'i görmediğini düşünmekte, %22,5'i ise bu görüşe kısmen katılmaktadır. Ancak, yalnız Pirinç Han'da bulunan katılımcıların söz konusu soruya verdiği yanıtlar dikkate alındığında "evet" %49,2, "hayır" %23,7, "kısmen" %27,1 olarak dağılmaktadır. Tüm

katılımcıların cevapları dikkate alındığında, Bursa'daki hanların tanıtım faaliyetlerine ihtiyaç duyduğunu düşünenlerin oranı %65,8 iken, ziyaretçilerin %19,2'si bunun gerekli olmadığını düşünmekte; %15'i ise tanıtım ihtiyacı fikrine kısmen katılmaktadır.

Bulunulan hanlar hakkındaki tutumları ölçmek amaçlı 5'li Likert ölçeği tipinde sorular sorulmuştur. Tablo 5'te hanları etkileyici/güzel bulma tutumunun bulunulan hanlar değişkenine göre tek yön anova testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 5: *Bulunulan Hanlara göre Hanı Etkileyici/Güzel Bulma Tutumuna Dair Tek Yön Anova Sonuçları*

	N	Ortalama	S	F	p
Pirinç Han	59	3,6610	1,12357		
Fidan Han	21	4,1905	0,51177	6,417	0,002*
Koza Han	40	4,2750	0,64001		

Not: $p < 0,05$

H₇: "Hanı etkileyici/güzel bulmaya dair tutum, bulunulan han değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmaktadır" hipotezi araştırma bulguları tarafından desteklenmiştir ($F_{2-119}=6,417$; $p=0,02$; $p < 0,05$).⁸ Bonferroni düzeltmesi uygulanarak tüm etkiler için anlamlılık düzeyi 0,0167 olarak kabul edilmiştir. Testlerin sonuçlarına göre, Pirinç Han'da bulunanlar ile Koza Han'da bulunanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu gözlemlenmiştir ($t=-0,61398$; $p=0,003$; $p < 0,0167$). Ortalamalar $M_{pirinç}=3,6610$ ve $M_{koza}=4,2750$ olduğundan Koza Han'da bulunanların söz konusu hanı etkileyici ve güzel bulma oranının daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra, tutum ölçeği sorular arasında istatistiksel ilişkiler aranmıştır.

Tablo 6: *Korelasyon Analizi*

	Spearman Korelasyon Kat Sayısı	p	n
Bulduğunuz han etkileyici/güzeldir x Bursa kimliği için önemlidir	0,475	0,000	120

Not: $p < 0,01$

H₈: "Bir hanı etkileyici/güzel bulmaya dair tutum ile Bursa kimliği için önemli bulma arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır" hipotezi araştırma bulguları tarafından desteklenmiştir. Detay vermek gerekirse; Tablo 6'ya göre, hanları etkileyici/güzel bulma ile Bursa'nın tarihî kimliği açısından önemli bulma arasında pozitif yönlü ve orta şiddette bir ilişki vardır ($p=0,000$; $p < 0,01$; Spearman's $p=0,475$; $0,30 < 0,475 < 0,70$; $p^2=0,22$)⁹.

Alışveriş fiyatları, yeme-içme ücretlerinin uygun bulunup bulunmaması, restorasyon ve çevre düzenlemesi ihtiyacı gibi konulardaki tutumlar için istatistiksel olarak gruplar arası anlamlı farklar bulunamamıştır. Hanlarda yeme içme ücretlerinin uygun olduğu yargısına katılanların oranı %39,2 iken kesinlikle katılanların oranı %9,2'dir. Kararsızların oranı %21,7 katılmayanların %16,7, kesinlikle katılmayanların oranı ise %13,3'tür. Ayrıca hanların restorasyona ve özellikle çevre düzenlemesine ihtiyacı olduğunu düşünenlerin oranının (kesinlikle katılan ve katılanların oranları toplamı sırasıyla: %55,9 ve %73,4; kararsızlar ise: %23,3 ve %15) yüksek olduğu da görülmektedir. Ağın'ın (2014, s. 62) çalışmasında da bakım onarım eksikliği bölgeye dair dile getirilen sorunların başında gelmektedir.

⁸ "Hanı etkileyici/güzel bulma" tutumunun Shapiro-Wilk testi sonucu $p=0,00 < 0,05$ 'tir; ancak eğiklik ve basıklık değerlerine bakılarak (Skewness: -1,056 ve Kurtosis: 0,905) değerlerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir.

⁹ Shapiro-Wilk testine göre $p=0,00 < 0,05$ olduğundan eğiklik ve basıklık değerlerine bakılır (Skewness: -1,455 Kurtosis: 3,123) ve bu değerler de normal dağılım olmadığını göstermektedir. Bu nedenle Spearman Korelasyon analizi tercih edilmiştir.

5. Sonuç

Kültürel mirasın önemli bir bileşeni olan tarihsel kent dokusu söz konusu olduğunda, üzerinde hassasiyetle durulması gereken nokta koruma ve yaşatma dengesidir. Miras alanlarının tarihî ve estetik değerinin korunması ve gündelik pratiklere cevap vermesi arasındaki dengenin sağlanması gerekmektedir. Kültürel miras salt fiziksel ya da estetik değil aynı zamanda toplumsal bir yanı olan, insan ve mekân arasındaki ilişkiden doğan bir olgudur. Bu nedenle, söz konusu mekânların kullanım pratikleri ve ziyaretçilerinin bu mekânlara dair görüş, öneri ve tutumları önem taşımaktadır.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre hanların kullanıcı profilleri ve kullanım amaçları birbirinden farklılaşmaktadır. Üç han birlikte değerlendirildiğinde, hanların ücretli çalışanlar, ev hanımları ve öğrencilerden oluşan kent sakinleri tarafından ziyaret edildikleri görülmektedir. Oysaki alan yazında miras mekânlarının farklı sosyo-ekonomik arka plana sahip gruplara hitap etmesi, alanın gelecek kuşaklara aktarılabilmesinin ve bütüncül korumanın bir gereği olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla hanların kullanıcı profilini genişletmek adına işlev farklılaşmasına gidilmesi yararlı olacaktır. Örneğin, tekstil ve ipek hakkında yerel değerleri vurgulayan sergiler, defileler yapılması hanlara farklı ziyaretçileri çekecektir. Özellikle konser ve tiyatro gibi etkinliklerin Klasik Türk Müziği konserlerini ve Hacivat-Karagöz oyunlarını da içerir şekilde bu mekânlarda icra edilebilmesi hanların günün farklı saatlerinde yaşamasını da beraberinde getirebilecektir.

Yapılan araştırma bağlamında Bursa hanlarının dünya kültür mirasının bir ögesi olarak turizm açısından yeterince değerlendirilemediği anlaşılmaktadır. Dahası hanların, Osmangazi ve Yıldırım dışındaki üçüncü merkez ilçe Nilüfer'den dahi ziyaretçi çekme oranları oldukça düşüktür. Koza Han bu anlamda diğer hanlardan belli ölçüde farklılaşmaktadır. Ancak, onun da mola verme amacıyla tercih edilmesi oranlarının yüksekliğine bakılacak olursa, başlı başına bir çekim noktası olarak düşünülmesi zorlaşmaktadır. Oysa turizm, kültürel mirasın korunması için önemli gelir kaynaklarından biri kabul edilmektedir. Bununla birlikte turizm çoğu zaman rant kaygısıyla mekânların sırf tüketim eylemlerine sahne olmasını beraberinde getirmektedir. Oysa yerel ekonomiyi canlandıran, bölgenin kullanım alışkanlıklarını ve sakinlerini yerinden etmeyen bir turizm anlayışına ihtiyaç vardır. Böylesi kimlik sahibi mekânlar, neo-kapitalist girişimlere ve küresel sermayeye karşı yerel girişimlerin kullanabileceği avantajları da zaten içlerinde barındırmaktadır. Ancak, ziyaretçilerin de günümüz tüketim alışkanlıklarıyla, küçük esnaflık faaliyetlerini bu alanlar için önermeyişi konunun hassasiyetini bir kez daha ortaya koymuştur.

Ziyaretçilerin görüşleri, hanların mimarî ve tarihî açıdan yeterince ilgi çekici bulunmadığını ve aynı zamanda çevre düzenlemesi ve restorasyon ihtiyacını yansıtmaktadır. Zira bir hanın etkileyici/güzel bulunmasıyla kentin tarihî kimliği açısından önemli olduğunu düşündürmesi arasında pozitif yönlü ve orta şiddette bir ilişkiye rastlanmıştır. Bu nedenle hanlar tarihî kimliklerini kapatan, mobilyalar, şemsiyeler, plastik masa-sandalyeler ve tabelalardan arındırılmalı; restorasyon ve çevre düzenlemeleri yapılmalıdır. Hanların geçmiş işlevleri hakkında fikir beyan eden ziyaretçilerin sayısı az olmakla birlikte beyan edilen fikirler, geçmiş işlevlerin toplumsal hafızada yaşamaya devam ettiğini göstermektedir. Geçmiş işlevlerin tamamen unutulmayışı kültürel miras literatüründe onaylanan bir özelliktir. Bu konuda örneğin ipekle ilgili bir sergileme alanı, zaman zaman ipek çekiminin gerçekleştirilmesi, halen geleneksel yöntemlerle ipek üreten son ustaların fotoğraf ve anlatılarına yer verilmesi, şehrin ipek ticaretiyle olan bağını hatırlatma açısından yerinde olabilir. Bununla birlikte mekânlar somut olmayan mirasla birlikte yaşatılmalıdır. Örneğin, sifatah geleneği, usta-çırak ilişkisi ya da handa uzun yıllar ticaret yapan esnafın anıları bir şekilde aktarılmaya çalışılmalıdır. Hana daha sık gelenlerin daha uzun süre kalmaları, müdavimlerinin hana uğramaktan ziyade burada uzun vakit geçirmeyi yeğlediklerini göstermektedir. Koza Han ve Pirinç Han hem ziyaret edilme hem de bilinirlik

ölçütlerine göre araştırma mekânlarından biri olan Fidan Han da dâhil olmak üzere diğer hanları oldukça geride bırakmaktadır. Bu nedenle yerel yönetimler tarafından kentteki tüm hanların tanıtımına ve algılanabilirliğini arttırmaya yönelik projeler gerçekleştirilmelidir.

Hanlara mola verme, yeme-içme gibi ihtiyaçları karşıladıkları sürece yeni işlev önerisinde bulunulmasına ziyaretçiler tarafından gerek görülmemiştir. Ancak, görece daha az ilgi gören Fidan Han söz konusu olduğunda, sergi, müze ve el sanatları merkezi fonksiyonlarının önerisinde artış görülmüştür. Ziyaretçiler tarafından Bursa hanlarının gündelik işlevlere yanıt verebilmesi öncelenmiştir. Bu nedenle ziyaretçilerin de görüşleri dikkate alınarak en azından hanların avlularında lokanta, kafe, çay bahçesi gibi işlevlerin devam ettirilmesi literatürde de kendisine yer bulmaktadır. Ancak, bu işlevler hanların mimarî ve tarihî kimliklerine zarar verilmeyecek şekilde planlanmalıdır. Ziyaretçilerin hanlara yeni işlevler sunma konusunda oldukça tutucu davranması, bu konuda alanın uzmanlarına daha fazla iş düşüğünü göstermektedir. Özellikle Pirinç Han ve Fidan Han söz konusu olduğunda pek de aktif kullanılmayan ikinci katların, geleneksel sanatlar eğitimi alanında değerlendirilmesi üzerine düşünülmelidir. Bunun dışında ulusal ve uluslararası kültürel etkinlikler, dinleti, söyleşi ve çocuklara yönelik drama eğitimlerine söz konusu hanlarda yer verilmelidir. Kültürel miras mekânları sosyal ve çevresel avantajlarının yanında yerel ve katılımcı ekonomik dinamikler açısından da önemli fırsatlar sunmaktadırlar. Bu nedenle, Bursa hanlarının gündelik yaşamla süregelen bağı koparılmadan turistik ve mirasla ilgili potansiyellerinin iyileştirilmesine, çağdaş yaşamın gereklerine de yanıt verebilecek şekilde yaşatılmalarına ihtiyaç duyduğu sonucuna varılmıştır.

Teşekkür

Bu çalışmaya, anketlerin uygulanması ve verilerin girilmesi aşamalarında katkı sağlayan, sosyoloji bölümü mezunları Betül Güler, Beyza Sözübir, Ceyda Savaş, Emine Akbaş, Ezgi Tekin, Edanur Semiz, H. Zeynep Güler, Kübra Yiğit, Merve Yılmaz, Sibel Çakmak, Tuğba Doğan ve Yaprak Yıldız'a teşekkür ederiz.

Yazarlık Katkıları (Authorship Contributions):Sercan Eklemezler % 60, Selda Adiloğlu %40

Kaynakça

- Ağın, S. (2014). *Bursa Hanlar Bölgesi'ndeki kentsel dış mekânların kalite açısından değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Alkan, F. (2019). *Günümüze ulaşmayan Bursa hanları*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Arabacıoğlu, F. P. ve Aydemir, I. (2007). Tarihi çevrelerde yeniden değerlendirme kavramı. *Megaron: YTÜ Mim. Fak. Dergisi*, 2(4), 204-212.
- Aygen, Z. (1996). Kentlerin tarihi dokusu korunmalı mıdır? *Cogito: Kent ve Kültürü*, (8), 43-62.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. (5. bs.). Boston: Pearson. (Orijinal eserin yayın tarihi 1983).
- Baykal, K. (1982). *Bursa ve anıtları*. İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.
- Bilgin, N. (2011). Sosyal düşüncede kent kimliği. *İdealKent*, 2(3), 20-47.
- Bursa Hanlar Bölgesi'ndeki Hanların Konumları. (2021, Mayıs). Erişim adresi: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/turizmaktiviteleri/hanlar-bolgesi>.

- Çakır, Z. G., Altınöz, G. B. ve Özuduru, B. H. (2020). Ankara Hanlar Bölgesi'nin mekânsal gelişimi ve bugünkü kullanıcı profiline değerlendirilmesi. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (20), 175-201.
- Değirmenci, T. ve Köşklük-Kaya, N. (2019). Somut ve somut olmayan değerler ve bir yerin miras niteliğine katkısı: UNESCO Dünya Miras Alan Örnekleri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 20-34.
- Gedik, G. S. (2015). *Tarihi çevrelerin sürdürülebilir yeniden canlandırılmasında kullanıcı görüşlerinin değerlendirilmesi: Bursa Hanlar Bölgesi örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gümüştü, O. (2018). Tarihi coğrafya ve kültürel miras. *ERDEM*, (75), 99-120.
- Harvey, D. (2015). *Sermayenin mekânları: Eleştirel bir coğrafyaya doğru*. (D. Koç, K. Tanrıyar, A. Kıcı, S. Yüksel, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinali 2001'de yayımlanmıştır).
- Herbert, D. T. (1995). Heritage, places, leisure and tourism. *Heritage, tourism and society* içinde (ss. 1-20). (Ed. D. T. Herbert). London: Manseli Publishing Limited.
- Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarımı Araştırma Merkezi (2005). *Definition of cultural heritage, references to documents in history*. J. Jokilehto (Ed.). Roma: ICCROM Working Group Heritage and Society. Erişim adresi: http://cif.icomos.org/pdf_docs/Documents%20on%20line/Heritage%20definitions.pdf.
- İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi (2014). *Kültürel mirasın korunması*. İstanbul: İSMEP Rehber Kitaplar. Erişim adresi: <https://www.guvenliyasam.org/wp-content/uploads/2016/02/KULTUREL>.
- Karaderi-Özsoy, Ş. (2017). Tarihsel süreçten günümüze Büyük Han ve yeniden kullanıma adaptasyonda sosyokültürel sürdürülebilirlik bağlamında mekân işlevlendirilmesi. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 7(4), 634-655.
- Kırayoğlu, K. (2004). *Bir Osmanlı şehri Bursa'da şehir merkezi/hanlar bölgesi sorunsalı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Koçak-Turhanoglu, F. A. (2014). Kentsel mekânın üretim sürecinde tarihsel ve kültürel miras. *Folklor/Edebiyat*, 20(78), 71-82.
- Koçan, N. (2016). Kültürel miras ve koruma bağlamında Uşak Tarihi Kent Merkezi yayalaştırma projesi. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 2(1), 117-124.
- Kökden, U. (1996). Kentler üreten tarih - tarih üreten kentler. *Cogito: Kent ve Kültürü*, (8), 37-42.
- Köprülü-Bağbancı, Ö. (2007). *Bursa Hanlar Bölgesi değişim ve dönüşüm sürecinin incelenmesi üzerine bir araştırma*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Lin, N. (1976). *Foundations of Social Research*. New York: Mc Graw-Hill.
- Oğuz, M. (1999). *Bursa Tarihi Kent Merkezi ve yakın çevresini oluşturan MİA alt bölgesi (Hanlar Bölgesi-Reyhan-Kayhan) işlevsel, mekânsal ve mimari analizi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Polat, S., Tümer-Yıldız, H. Ö. ve Dostoğlu N. (2018). Kültürel miras alanları için kullanıcı odaklı bir kentsel tasarım rehberi modeli: Bursa Hanlar Bölgesi örneği. *MEGARON*, 13(4), 584-596.

- Polat, S., Çahantimur, A., Atanur, G. ve Tümer-Yıldız H. Ö. (2019). A quest for sustainability of cultural heritage sites: The Hanlar District of Bursa, Turkey. *International Journal of Architecture & Planning*, 7(1), 1-29.
- Shaukland, G. (1996). Tarihi değeri olan kentlere neden el atmalıyız (K. Tuncay, Çev.). *Cogito: Kent ve Kültürü*, (8), 17-36.
- Yalçın, U. G. (1997). Han. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* içinde (C. 2, ss. 753), İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.